

HASAN BİN MEVLÂ MUHAMMED'İN
“MÜNEBBİHÂTÜ'L-KULÛB”
(KALPLERİ UYARAN)
İSİMLİ ESERİ BAĞLAMINDA
TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

İNCELEME

M. Mansur GÖKCAN

horf

Dr. Öğr. Üyesi. M. Mansur GÖKCAN:1953 yılında Hatay'ın Erzin İlçesinde doğdu. İlk Okulu burada bitirdi. 1970 yılında Adana İmam Hatip Lisesi ve Erkek Lisesinden mezun oldu. 1974 yılında Kayseri Yüksek İslâm Enstitüsünden mezun oldu. 1974 yılından 1998 yılına kadar çeşitli Orta Öğretim kurumlarında; öğretmenlik, müdür yardımcılığı ve okul müdürlüğü yaptı. Millî Eğitim Şube Müdürlüğü görevinde bulundu. 1988-1989 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı'nın görevlendirmesiyle Kahire Üniversitesinde Arap Dili ve Edebiyatı üzerine staj yaptı. 1998 yılında Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tasavvuf Anabilim Dalına öğretim görevlisi olarak atandı. Yüksek Lisans eğitimini, 2012 yılında, *Tasavvufta Hafv ve Recâ (Korku ve Ümit) Anlayışı* isimli çalışmasıyla; Doktora eğitimini, 2015 yılında *Kuşeyri'nin el-Cevâbiru'l-Mensûre İsimli Eseri Bağlamında Tasavvufî Görüşleri* isimli çalışmasıyla Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri (Tasavvuf) Anabilim Dalında tamamladı. 2016 yılında Yrd. Doç. Dr. olarak ataması yapıldı. *Temel Ablâkî Prensipleriyle Tasavvuf* isimli kitabının I. baskısı, 2006 yılında Nobel Yayınevi tarafından Adana'da, II. baskısı da 2017 yılında Harf Eğitim Yayıncılığı tarafından Ankara'da yayımlandı. Tahkik ve tercemesini yaptığı Kuşeyri'nin, *el-Cevâbiru'l-Mensûre* isimli kitabı, 2017 yılında Harf Eğitim Yayıncılığı tarafından Ankara'da yayımlandı. Akademik dergilerde yayımlanmış makaleleri bulunan Gökcan, evli ve üç çocuk babası olup halen Çukurova Üniversitesi Tasavvuf Anabilim Dalında Dr. Öğr. Üyesi olarak görevine devam etmektedir.

Harf Yayınları: 185

İnceleme: 5

Eserin Adı-Yazarı

Hasan Bin Mevlâ Muhammed'in Münebbihâtü'l-Kulûb (Kalpleri Uyaran)

İsimli Eseri Bağlamında Tasavvufî Görüşleri/M. Mansur GÖKCAN

Kapak Tasarımı

www.sarakusta.com.tr

Teknik Hazırlık

www.harfegitim.com.tr

Birinci Basım 1 Mart 2019

ISBN: 978-605-7974-44-0

Bu kitabın yayın hakları © Harf Eğitim Yayıncılığına aittir.

Harf Eğitim Yayıncılığı

Birlik Mh. 414. Cd. 10/B Çankaya/ANKARA

Tel.: (0312) 437 08 85-86 Faks: (0312) 437 08 87

bilgi@harfegitim.com.tr

www.harfegitim.com.tr

Baskı

www.dumat.com.tr

HASAN BİN MEVLÂ MUHAMMED'İN
MÜNEBBİHÂTÜ'L-KULÛB
(KALPLERİ UYARAN) İSİMLİ ESERİ BAĞLAMINDA
TASAVVUFÎ GÖRÜŞLERİ

M. Mansur GÖKCAN

*h***arf**

İÇİNDEKİLER

Önsöz / 9

Giriş / 13

1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı / 13

2. Çalışmanın Amacı ve Önemi / 13

3. Çalışmanın Yöntemi / 14

Birinci Bölüm

Yazar ve Eser Hakkında Bilgi / 17

1.1. Yazar ve Eser Hakkında Bilgi / 17

1.2. Eserin Bulunduğu Yeri Gösteren Varak / 23

1.3. Eserin Orijinal İlk Varakları / 24

1.4. Eserin Orijinal Son Varakları / 26

İkinci Bölüm

Hasan Bin Mevlâ Muhammed'in, *Münebbihâtu'l-Kulûb* İsimli
Eserindeki Tasavvufî Görüşlerinin İncelenmesi / 31

2.1. Din / 31

2.1.1. İtikad ve Amel / 34

2.1.2. Ehassu'l-Havâs, Havâs ve Avâm / 37

2.2. İnsan-ı Kâmil / 46

2.3. Taayyun / 57

2.4. Hz. Muhammed'in Ruhü / 58

2.5. Nefs / 62

2.5.1. Nefsin Tanımı ve Yapısı / 62

2.5.2. Nefsin Mertebeleri ve Sıfatları / 64

2.5.3. Nefsin ve Şeytanın Düşmanlığı / 67

2.5.4. Nefs Mücahedesinde Bir Yöntem: Nefsi Allah'a Satmak / 69

2.5.5. Ruhla Nefsin Savaşı / 72

2.5.6. Nefsin ve Ruhun Mahiyeti / 76

- 2.6. Vuslat / 82
- 2.6.1. Cezbe / 84
- 2.6.2. Amel ve Şeyhlerin Rehberliğinde Seyrû Sülûk / 86
- 2.7. Fazilet ve Adalet Âlemi / 90
- 2.8. Hz. İsa'nın Yaratılışı / 92
- 2.9. Fıkıh ve Tasavvuf / 95
- 2.9.1. Fıkıh / 95
- 2.9.2. Tasavvuf / 99
- 2.10. Amellerin Makbul Olması ve Korunması / 103
- 2.10.1. Amellerde Tefekkür Zikir ve Muhasebenin Bulunması / 105
- 2.10.2. Amellerin Nefsten Arınması ve Gerçek Sevgi ile Yapılması / 106
- 2.11. İnsanın Mahiyeti ve Yaratılış Gayesi / 111
- 2.12. Küçük ve Büyük Cihat / 114
- 2.12.1. Büyük Cihat / 114
- 2.12.2. Küçük Cihat / 115
- 2.13. Allah'a Yaklaşmada İnsan Vücudunun Fonksiyonu / 116
- 2.14. Namazda Havâtırın Etkisi ve Mücadele / 117
- 2.15. İbadetlerin Hikmeti ve Sırrı / 121
- 2.16. İnsan Yapısının Cismânî ve Ruhânî Yönü / 124
- 2.17. Aşağıların Aşağısına İnmek / 127
- 2.18. İnsanın Ruhânî Tarafı ve Ruhun Taayunu / 129
- 2.19. Tekvinî ve Teklifî Emir / 132
2. 20. Kalbin Hakikati ve Duyuları / 135
- 2.21. İlimin Kısımları / 137
- 2.21.1. Vehbî İlim / 138
- 2.21.2. Kesbî İlim / 138
- 2.22. İlim Sahiplerinin Sınıflandırılması / 139
- 2.22.1. Öğrenen, Amel Eden ve Şeyhlerin Yoluna Giren Kimseler / 139
- 2.22.2. Öğrenen, Zâhirî Amelleri İşleyen, Fakat Şeyhlerin Yoluna Girmeyen Kimseler / 142
- 2.22.3. Öğrenen, Fakat Öğrendiği ile Amel Etmeyen Kimseler / 142
- 2.23. Zâhirî ve Manevî Taharet / 145
- 2.24. Zâhirî İlim ve Veraset İlmi / 147
- 2.25. Zâhir ve Bâtın Âlimleri / 148
- 2.26. Kurb ve Bu'd / 150
- 2.27. Seyrû Sülûk / 152
- 2.28. Hikmet ve Himmet / 154

- 2.29. Havf ve Recâ / 156
- 2.30. Fukarâ Taifesinin Özellikleri / 162
- 2.30.1. Nimetin Alınma Korkusu / 165
- 2.30.2. En Çok Korkulacak Şeyler / 167
- 2.31. İbadet Çeşitleri / 169
- 2.31.1. Bedenî İbadetler / 169
- 2.31.2. Kalbî İbadetler / 169
- 2.31.3. Mâlî İbadetler / 170
- 2.31.4. Abdiyyet ve Ubûdiyyet / 170
- 2.32. Cennetin ve Cehennemın İnşası / 171
- 2.33. İtaat ve İbadette Süreklilik / 174
- 2.34. Dünya Âlimleri ve Ahiret Âlimleri / 177
- 2.34.1. Ahiret Âlimleri / 177
- 2.34.2. Dünya Âlimleri / 178
- 2.35. Âlimlerin Nasihati / 179
- 2.36. Akrabalık Çeşitleri / 182
- 2.37. Hakk'ın Diliyle Hakk'a Teveccüh / 185
- 2.38. Fenâ ve Bekâ / 187
- 2.39. Bekâ Sıfatının Çeşitleri / 194
- 2.40. Zâhirî ve Bâtınî İlimlerde Yozlaşma / 195
- 2.41. Tasavvufî ve Şeyhlerden Ümit Kesmemek / 197
- 2.42. Allah Sevgisi ve Dünya Sevgisi / 203
- 2.43. Cennet ve Cehennem / 206
- 2.43.1. Cennetin Yolu ve Nimetleri / 207
- 2.43.2. Cehennemın Fonksiyonu / 210
- 2.43.3. Ahiretten Önce Cennet ve Cehennem Hayatı / 212
- 2.44. Sırat Mızan ve Berzah / 214
- 2.45. Avâmın ve Havâssın Günahı / 216
- 2.46. Taharet ve Necaset / 217
- 2.47. İnsanın Yüklendiği Emanet / 219
- 2.48. Ahsen-i Takvîm ve Esfel-i Sâfilîn / 222
- 2.49. İnsanın Kalıbı/Yapısı / 225
- 2.50. Anâsır-ı Erbaa / 228
- 2.51. Basit ve Mürekkep Âlem / 230
- 2.52. Marifet / 231
- 2.52.1. Allah'ın Zatının ve Keyfiyetinin Akılla ve İlimle Tanınamayacağı / 237

- 2.52.2. Allah'ın Varlığının ve Birliğinin Akılla ve İlimle Bilinebileceği / 240
- 2.53. Varlığın Mertebeleri / 243
- 2.53.1. Ahadiyyet ve Vahidiyyet Mertebeleri / 243
- 2.53.2. Ruhlar Âlemi/Misâl-i Mutlak Âlem / 245
- 2.53.3. Misâl-i Mukayyed Âlem / 245
- 2.53.4. Şahadet ve His Âlemi / 246
- 2.54. Tevhid / 248
- 2.55. Rüya ve Vâkıa / 250
- 2.55.1. Sadık ve Salih Rüya / 253
- 2.55.2. Şeytandan Kaynaklanan Rüya / 253
- 2.55.3. Hâdisü'n-Nefs'ten Kaynaklanan Rüya / 254
- 2.55.4. Ahlât-ı Erbaa'dan Kaynaklanan Rüya / 255
- 2.56. Tefekkür / 257
- 2.57. Tevekkül / 259
- 2.58. Akıl Çeşitleri / 261
- 2.58.1. Aklü'l-Maaş / 262
- 2.58.2. Aklü'l-Meâd / 262
- 2.59. Allah'a Ulaşanlar / 263
- 2.59.1. Meczûbün Ebter / 263
- 2.59.2. El-Vâsilü'l-Mütedârik / 264
- 2.59.3. Meczûbün Sâlik / 264
- 2.59.4. Sâlikün Meczûb / 264
- 2.60. Ulu'l-Emre İtaat / 265
- 2.61. Allah'a Peygamber'e ve Kâmil Şeyhlere Tabi Olmak / 266
- 2.62. Telvîn ve Temkin / 268
- 2.63. Tavsiyeler/Nasihatlar / 270
- 2.63.1. Su-i Zan / 270
- 2.63.2. Allah İçin Sevmek ve Buğz Etmek / 271
- 2.63.3. Ucb / 273
- 2.63.4. Mü'minin Halinin Her Durumda Eşit Olması / 274
- 2.63.5. Mü'minin İyi Niyetli ve Hayâ Sahibi Olması / 275
- 2.63.6. Mü'minin Kendi Kusurlarına Bakması / 276

Sonuç ve Değerlendirme / 279

Kaynakça / 289

ÖNSÖZ

Tasavvuf, kalbin, mâsivâdan temizlenerek Allah'ın tecellî edeceği bir mekân haline gelmesi için uğraş veren bir ilim dalıdır. Allah'ın, nefis kısıntılarının dahi bulunduğu bir kalbe tecellî etmeyeceği; sevgiyi ve kalp hâkimiyetini paylaşmayacağı bir realitedir. Bu bakımdan, kalbin tamamıyla Allah'a tahsis edilmesi gerekir.

Vücudun iyi ve temiz olması, kalbin iyi ve temiz olmasına bağlı olduğu gibi; vücudun huzur ve sükûnu da, kalbin huzur ve sükûnuna bağlıdır. Kalplerin huzur ve sükûn bulması da, ancak Allah'la birlikte olmasına ve O'nu anarak çarpmasına bağlıdır. Allah'ı zikretmeyen kalp ölüdür. Kalplerin ölmesinin ve Allah'ı zikretmemesinin sebebi, Allah'tan uzaklaşarak dünyaya rağbet edilmesidir. Şeytanın, kalbe vesvese vermesi, onu dünyaya bağlayarak öldürme ve Hakk'ın yolundan saptırma amacı taşımaktadır. İtaatler ve ibadetler, Allah'a yaklaştırmak ve kalbi aydınlatırken; günahlar ve nefsin istekleri de Allah'tan uzaklaştırmakta ve kalbi kirletmektedir. Bu durum, kalplerin temizlenmesinin ve şeytanın tasallutundan kurtulmasının, günahlardan uzak durmaya, itaatle ve ibadetlerle Hakk'a yönelmeye bağlı olduğunu göstermektedir.

Allah, yeri göğü ve bunların içerisindeki bütün varlıkları, yeryüzünün sultanı ve halifesi olarak belirlediği insana

hizmet etmesi için, insanı da kendisine kulluk etmesi için yaratmıştır. İnsan, mahiyetini ve gayesini unutup nankörlük yaparak Allah'a değil de nefesine bağlanır ve ona hizmet ederse, sultanlıktan da insanlıktan uzaklaşır ve hayvandan farkı kalmaz. Nitelik, suretle değil vasıfla alakalıdır. İnsan vasfını taşıyan ve insan gibi yaşayan kimse "insan" olarak; insan suretinde olduğu halde yemek, içmek ve şehvetten başka düşüncesi olmayan ve hayvan gibi yaşayan kimse de "hayvan" olarak nitelendirilir.

Müellifin belirttiği üzere kalbin maddi bir yapısı olduğu gibi, ruhânî ve nurânî latif bir şey olarak ifade edilen hakiki ve manevi bir yapısı da vardır. Hakiki kalbin duyuları da, "ibret ve basirettir." Göz, kulak ve kalp gibi uzuvların maddi yapısından ziyade işlevleri önem arz etmektedir. İnsanlarda bulunan uzuvlar, hayvanlarda da bulunmakta ve zâhirî olarak insanlardaki uzuvlarla aynı işlevleri yerine getirmektedir. İnsanları, hayvanlardan ayıran en büyük özellik, akıl ve hakiki kalptir. Eğer bu uzuvlar, akılla ve kalple birlikte kullanılmazsa, hayvanların uzuvlarından daha farklı bir iş yapmamış olurlar. Dinlemek, kulağı olmakla değil, kulak vermekle; görmek de, sadece bakmakla değil, ibretle ve basiretle bakmakla mümkün olur. Eğer bu uzuvlar, akılla ve kalbî duyularla yani ibret ve basiretle kullanılacak olurlarsa o zaman işlevleri etkinleşir ve mükemmel hale gelir.

Kalbî olmayan ibadetler, ruhsuz bedene benzer. Onların bir değeri olmadığı için de kabul görmezler. İbadetin kalbî olması, halis niyetle yapılmasıdır. İbadetin hedefine ulaşması ve kabul görmesi de, ancak halis bir niyetle Allah'a teveccüh edilerek yapılmasına bağlıdır. İbadette, Hakk'a değil de halka teveccüh edilir ve dünyevî bir menfaat amaçlanırsa, uhrevî bir fayda beklenmemelidir. İdeal kullukta; tevazu ve fenâ hedeflenirken aynı zamanda, düşünmeyi, hareketi ve

sükûnu, konuşmayı ve susmayı, kalkmayı ve oturmayı da ibadet niyetiyle yapmak hedeflenmektedir.

Hasan b. Mevlâ Muhammed, kalbin bu önemine binaen eserine *Münebbihâtu'l-kulûb* (kalpleri uyaranlar) ismini vermiştir. Eserinde, kalbin temizlenmesi üzerinde durduğu gibi, bâtınî işlevlerinden de bahsetmiştir. Eserinin muhtelif yerlerinde de, zaman zaman kalbi uyarıcı ve aydınlatıcı nasihatlerde bulunmuştur. Yazar, eserinde, sadece kalp ve kalbin işlevlerinden bahsetmemiş, pek çok tasavvufî konu hakkında da açıklamalar yapmıştır.

Hasan b. Mevlâ Muhammed, *Münebbihâtu'l-kulûb* isimli bu eserini, zamanın padişahı Sultan II. Beyazid Han'a sunmak üzere hazırlamıştır. Eserin, padişaha sunulacak düzeyde olması, ne kadar değerli ve önemli olduğunu ortaya koyduğu gibi eserin müellifi Şeyh Hasan b. Mevlâ Muhammed'in de ne kadar önemli ve değerli bir şahsiyet olduğunu ortaya koymaktadır. Arapça el yazması halinde Eskişehir İl Kütüphanesinde bulunan eserde, bazı açıklamaların ve şiirlerin Farsça ve Osmanlıca olarak yer alması da eserin zenginliğini göstermektedir. Zamanının dilini, dînî ve tasavvufî anlayışını yansıtmaları bakımından da eser önem arz etmektedir.

Hasan b. Mevlâ Muhammed'in, *Münebbihâtu'l-kulûb* isimli eserindeki tasavvufî görüşlerini ortaya çıkardığımız ve incelediğimiz bu çalışma; giriş, iki bölüm, sonuç ve değerlendirmeden meydana gelmektedir. Giriş kısmında; çalışmanın konusu, kapsamı, amacı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Birinci bölümde; eser ve müellif hakkında bilgi verilmiş; eserin bulunduğu yer, ilk ve son varakları orijinal haliyle sunulmuştur. İkinci bölümde; müellifin tasavvufî görüşleri ortaya çıkarılmış ve konu başlıkları altına alınarak incelenmiştir. Tasavvufî görüşler incelenirken, öncelikle konunun tanımlanmasına ve ihtiyaç duyulduğu kadar da diğer

sûfîlerin bu konudaki sözlerine yer verilmiştir.

Bu çalışmayı tamamlamayı nasib eden Cenâb-ı Hakk'a şükrederim ve eserin tasavvuf alanına katkı sağlamasını dilerim. Çalışmalarımda yardımcı olan Prof. Dr. Hayri Kaplan'a, Dr. Öğr. Üyesi Hamit Dikmen'e, Dr. Rıdvan Yarba'ya, Öğr. Gör. Adnan Haji Mohamad'a ve eseri okuyucu ile buluşturan Harf Yayınevi sahibi Ömer Faruk Ergezen'e şükranlarımı sunarım.

Dr. Öğr. Üyesi M. Mansur GÖKCAN
Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
ADANA 1 Mart 2019

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu ve Kapsamı

Hasan b. Mevlâ Muhammed'in, *Münebbihâtu'l-kulûb* isimli eserindeki tasavvufî görüşleridir. Eserdeki konuların tespit ve isimlendirilmesinden sonra yazarın tasavvufî görüşlerinin belirlenerek incelenmesi çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Arapça olarak yazılan, bazı açıklama ve şiirlerde de Osmanlıcaya ve Farsçaya yer verilen bu el yazması halindeki orijinal eser, tamamen tasavvufî görüşlerin yer aldığı bir eserdir. Yazarın bu eserdeki tasavvufî görüşlerinin tespit edilmesi ve incelenmesi, çalışmanın kapsam alanındaki temel husustur. Çalışmada yer alan tasavvufî terimlerin lügat ve ıstılahî anlamlarının tespit edilmesi ve tasavvufî görüşlerin açıklanmasında, ihtiyaç duyulduğu kadar diğer sûfîlerin görüşlerine de yer verilmesi çalışmanın kapsam alanı içindedir.

2. Çalışmanın Amacı ve Önemi

Zamanın padişahı Sultan II. Beyazid Han'a sunulacak kadar değerli olan bu el yazması halindeki orijinal eserin tanıtılması ve içerisindeki tasavvufî görüşler incelenerek ta-

savvuf alanının ve halkın hizmetine sunulması çalışmamızın amacı olup son derece önem arz etmektedir. Bu çalışma, zamanın dînî ve tasavvufî yapısını yansıtmaya ve ihtiyaçlarının ortaya konulması bakımından da önemlidir. Bu çalışmanın önemli bir özelliği de, tasavvufî görüşlerin, çoğu zaman şiirlerle yorumlanmasıdır.

3. Çalışmanın Yöntemi

Eserdeki tasavvufî görüşlerin incelenmesi için öncelikle eserin Türkçeye tercemesi yapılmıştır. Esrer, konu başlıkları verilmeden kaleme alındığı için, ilk olarak konu başlıkları tespit edilmiş ve tasavvufî görüşler bu başlıklar altında birleştirilerek incelenmiştir. Tespiti yapılan konunun kısaca tanımı yapılmıştır. Tanımda, kaynak lügatlere müracat edilerek kelime anlamları tespit edilmiştir. İstilahî anlamlar ve konunun açıklanması için tasavvufun kaynak eserlerine müracat edilmiş ve mutasavvıfların konu ile ilgili görüşlerine kısaca yer verilmiştir. Kısa bir tanımlama ve açıklamadan sonra yazarın görüşü ele alınmış ve incelenmiştir. Gerekli görülen yerlerde, yazarın bazı görüşleri, diğer mutasavvıfların görüşleriyle karşılaştırılmıştır.

Hadislerin tahricinde; öncelikle hadis kaynaklarına bakılmış, eğer hadis buralarda bulunamamışsa diğer kaynaklara da müracat edilmiştir. Müellifin, bazı hadisleri yarım olarak alması ve benzer lafızlarla kullanması sebebiyle, benzer lafızlarla bulunabilen bazı hadislere de kaynakçada yer verilmiştir. Bu kitap içerisinde yer alan bütün şiirler, yazma nüsha içerisinde mevcuttur. Eserin ismi olan *Münebbihâtü'l-Kulûb'un* tercemesi, “kalpleri uyaranlar” olmasına rağmen, daha uygun düşeceği kanaatiyle “kalpleri uyaran” olarak terceme edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM